

La vespa

(ALDC, VI, 1518. La vespa)

Ens ocupem aquí de la vespa comuna (*Vespula vulgaris*), que es caracteritza pel seu color groc amb faixes negres, la unió de l'abdomen amb el tòrax molt prima i un fibló amb què dona picades molt doloroses; estudiem en primer lloc els noms isolats o els presents en el nucli (*vespa*, *avespa*, *avispa*, *abella*) i en segon lloc comentem els diversos determinants que solen designar varietats de vespa.

Vespa ve del llat. VĒSPA i presenta aquestes var. formals: *vespra* (var. protètica *avespra* 71 i metatètica *vrespa* 17, 100), congènere de l'oc. *brèspo*, *vèspre*, engadinès *vespra*, sicilià *vèspora*, amb una bategant d'origen no aclarit: a) del llat. *VESPULA (Hubschmid); b) per un fenomen fonètic de tipus repercussiu, com el de *ginestra*, *espoltrir* (Coromines); c) per un encreuament formal amb *vespra* < VESPĒRA 'darrera hora del dia' (Wartburg) i segons Coromines hipotèticament: "a causa del fet que en les tardes estivals xafogoses els insectes, tan pesats, s'hi tornen encara més al capvespre, en què la gent surt en espera de pendre la fresca?"; cal dir que també hi ha homonimitzacions formals. *Guespa* 4, 83, amb una g- que coincideix amb la del fr. *guêpe*, s'explica per interferència amb el germ. WESPA/WEFSA, però que en el cas del *guespa* ross. i eiv. s'hauria de justificar per dissimilació de labials o per contaminació de la g de *begot* (DECat). La dental de l'alg. *despa* 85 seria deguda a un manlleu al sard *èspe* que, apareixent sovint en el sintagma *niu d'espes*, hauria passat a *despes* (sg. *despa*), però no seria el cas de *despra* 19, atribuïble a equivalència acústica. *Vesprer* 82 seria una metonímia a partir de *niu de vespes*.

Avespa ha rebut una a- protètica per fonosintaxi (*una vespa* → *una avespa*) ajudant-hi la interferència amb *abella*.

Avispa (var. *vispa* 95, 97-99, 101, 102, 106, 190) és un manlleu al cast. *avispa*, com ho són *viespra* 87, amb diftongació com l'ant. i dial. (a) *viespra* i amb epèntesi de bategant, i *vriska* 94, amb metàtesi; der. *avispot* 108, *vispot* 102, amb suf. augmentatiu ("molt gros").

Abella és resultat d'una interferència d'aquest insecte amb la vespa; var. *beia* 73, 75, 78, 83, 84, amb iodització, *bea* 70, 71, 76, amb grau zero; der. *bereiol* 80 (< *abeierol*), *bereiol* 82, amb afèresi i grau zero de iodització, *buríol* 81, amb pas de [bə]- > [bu]-, i monoftongació de *ber[əj]ol*, com *meitat* > *mitat*, etc. Figuren entre els mots en forma de nucli: a) 'el lloc del niu': *soterranya* 172, der. propi de SUBTERRANĒA, var. popular no enregistrada del mot culte *subterrani*; *carrasquenya* 152, der. de *carrasca*, d'origen preromà,

potser perquè fan el niu sota la seva escorça; *ciega* 111 sembla un pseudoprimitiu de l'arag. [θ]ieguero, [θ]ieguer 'rusc d'abelles', cat. *seguer*, que, segons el DECat, seria un der. de l'ar. (ĜUBH) ŞAĜĪR 'rusc petit' (però Corriente no hi està d'acord perquè –diu– "seria muy extraño que esta expresión se hubiera abreviado dejando sólo el adjetivo"); b) 'que fibla, que pica, cou': *satgeter* 73 (var. *satgetera* 76), que pica com una *satgeta* (< SAGĪTA); *llobet* 189, 190, dim. de *llop* (< LŪPUS), i *taval* 95, pròpiament 'tavà' (< TABANUS), interferència propiciada pel fibló d'aquest insecte; c) altres: *sabater* 73, per interferència amb un altre insecte; *fusseró* 1, 5, 6, 13 (var. *forseró* 3), pres de l'oc. *fossorun/forseron*, procedent del fràncic HRUSLO/HORSLO, que també va donar el fr. *frelon*; *xana* 23, 32, "pica", "deu ser una alteració de JANA (< DIANA) 'fada, bruixa' [...]: és la reina de les abelles a la vall d'Hostoles, insecte que es presta a tals comparacions mítiques" (DECat).

En darrer lloc ens ocupem dels significants segons els semes, eventualment a través d'una metonímia: a) 'que pica': *vespa carnissera* 124, *avespa carnissera* 125, 143, *beia carnissera* 83, la que fa mal, com un carnisser; *beia satgetera* 73, 75, 78, "fiquen es punyal", "beia maleita" (cf. més amunt); b) 'on fa el niu': *vespa terrera* 180, *avespa terrera* 161, 165, 169, "molt dolenta", *avispa terrera* 162, 166, *abella terrera* 154, *bella terrera* 179, que fa el niu a terra; *despa tarranja* 85, pres del logudorès *èspe derrantza* < TERRANEA; *vespa d'olla* 50, 55, 114, *vespra d'olla* 67, "fan un forat a terra", *avispa d'olla* 110 (< ÒLLA); *vespa de forn* 182, "fa niu pels marges i a terra" (< FŪRNU); *avespa de forat* 113 (< FORATUS 'perforació'); *avespa teulaïna* 161, der. de *teula* (< TĒGULA); *abella caragolera* 185, que es fa al lloc de caragols; c) 'que no fa mel': *avespa borda* 164, *bea borda* 70, 71 'bastarda' (< BŪRDUS 'mul; híbrid que no pot engendrar'); d) 'color': *beia groga* 83, 84 (< CRŌCUS 'safra, color groc'); e) 'referència a la vespa': *bea de beierol* 'abella d'abellerol' 76; f) altres: *vespa xana* 42, 43, "més grossa que la vespa" (veg. més amunt); *vespa de galet* 45, 48, 109, *avispa de galet* 105, 112; *vespa ganga* 63, "fa el cau a terra"; *vrespa cap[θ]al* 100, "piquen molt".

Geogràficament, el tipus *vespa/avespa* és molt general, amb predomini del darrer en cat. occ., que comparteix amb *avispa* en una vintena de casos, mentre que les var. de *abella* amb context campen pel bal. *Vespa* és l'únic mot normatiu des del DOrt, 1917, amb absència dels noms de les diverses varietats.